

УДК 658:005.622:33

О. С. Хринюк, канд. екон. наук, доцент,
А. В. Ружицький, аспірант,
НТУУ «Київський політехнічний інститут»

УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОРОЗРАХУНКАМИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ЛАНКА МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. У статті визначено сутність, значення, причини виникнення, позитивний і негативний вплив дебіторської та кредиторської заборгованості; окреслено завдання, які необхідно вирішувати в рамках управління дебіторською заборгованістю; показано вплив на підприємство простроченої дебіторської заборгованості. Подано схему впливу дебіторської та кредиторської заборгованості на потенціал економічної безпеки і рекомендації щодо управлінських впливів для досягнення оптимальних рівнів заборгованостей, які сприяли б фінансовій безпеці підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна безпека підприємства, потенціал економічної безпеки підприємства, взаєморозрахунки, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість.

АННОТАЦИЯ. В данной статье определена сущность, значения, причины возникновения, положительное и отрицательное влияние дебиторской и кредиторской задолженности; очерчены задачи, которые необходимо решать в рамках управления дебиторской задолженностью; показано влияние на предприятие просроченной дебиторской задолженности. Представлена схема влияния дебиторской и кредиторской задолженности на потенциал экономической безопасности и рекомендации, касающиеся управленческого влияния для достижения оптимальных уровней задолженностей, которые способствовали бы финансовой безопасности предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая безопасность предприятия, потенциал экономической безопасности предприятия, взаиморасчеты, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность.

ANNOTATION. This article defined the nature, significance, causes, positive and negative impact of accounts receivable and accounts payable; outlines the tasks that must be addressed as part of accounts receivable management, shows the impact on the enterprise of outstanding receivables. A scheme of the influence of receivables and payables on the potential economic security and recommendations for the management of influence to achieve optimal levels of debt, which would help the enterprise financial security.

KEYWORDS: Enterprise economic security, the potential enterprise economic security, settlement, accounts receivable, accounts payable.

Постановка проблеми. Економічна безпека підприємства залежить від багатьох факторів у різних сферах. Одним з ключових факторів, що безпосередньо пов'язаний зі сферою фінансів підприємства, є стан взаєморозрахунків підприємства з дебіторами та кредиторами. Розрахунки з дебіторами та кредиторами пов'язані з вхідними та вихідними фінансовими потоками. Стан цих розрахунків у певний момент розкривається через суми дебіторської та кредиторської заборгованості. Дебіторська та кредиторська заборгованість має великий вплив на фінансові результати підприємства та на господарську діяльність загалом. Так, значні обсяги дебіторської заборгованості призводять до зменшення оборотних коштів підприємства і це, своєю чергою, зумовлює збільшення кредиторської заборгованості перед постачальниками, заборгованості за податками та іншими платежами.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Проблеми економічної безпеки підприємства досліджували такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л.І. Шваб, «Економіка підприємства»; О.М. Рибалко, М.Б. Сичова, «Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю»; С. А. Кузнецова, «Облік та аналіз дебіторської заборгованості в умовах антикризового регулювання формування фінансової складової економічної безпеки»; О. С. Іванілов, «Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства»; О.М. Рибалко, М.Б. Сичова, «Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю»; И. А. Бланк, «Финансовый менеджмент» та ін.

Фінансова безпека визначена Л.Т. Швабом як застосування менеджментом підприємства принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості [1, с. 313]. Проблема впливу взаєморозрахунків на економічну безпеку підприємства фахівцями розглядається дещо однобоко. В основному вся увага акцентується на негативній стороні впливу взаєморозрахунків на фінансовий стан підприємства. З такого боку розглядається дебіторська заборгованість, наприклад Рибалко О.М., Сичовою М.Б., які зазначають, що некерована дебіторська заборгованість, як правило, є однією з причин кризового стану [2, с.165]. Аналогічну позицію можна зустріти в роботах інших фахівців [3]. Слід відзначити, що дебіторську заборгованість розглядають і крізь призму операційного ризику [4]. Такий підхід є виправданим, так

як передача товарів і послуг без їх фактичної оплати одразу створює ризик затримки в оплаті чи взагалі її відсутність.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення причин виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості; з'ясування сутності, ролі, позитивних і негативних впливів і завдань, які необхідно вирішити в рамках управління дебіторською заборгованістю, у тому числі простроченої дебіторської заборгованості; запропонувати схему впливу дебіторської та кредиторської заборгованості на потенціал економічної безпеки.

Невирішена частина проблеми. Невирішеними питаннями у межах загальної проблеми є недосконала методологічна база стосовно політики управління взаєморозрахунками як центральної ланки механізму підвищення економічної безпеки підприємства, в тому числі з'ясування механізмів впливу дебіторської та кредиторської заборгованості на потенціал економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна кількість фахівців виокремлюють поняття «фінансова безпека підприємства». Деякі автори дають визначення фінансової безпеки підприємства аналогічні визначенням економічної безпеки. На нашу думку, це не зовсім коректно. В той же час можна погодитися з тим, що фінансова безпека підприємства є головною складовою його економічної безпеки, однак останнє поняття є більш широким. При цьому порушення в інших складових може не одразу проявитися у фінансовій сфері. Так зниження ефективності використання основних фондів, енергетичних і сировинних ресурсів знайде відображення у фінансових показниках через певний час, коли продукція буде виготовлена і виявиться, що рівень собівартості її не дозволяє встановити конкурентні ціни на неї. Фактично збої у функціонуванні будь-яких складових економічної безпеки на всіх трьох рівнях — оперативному, тактичному та стратегічному знаходять відображення в сфері фінансів і знижують фінансову захищеність підприємства, або, іншими словами — його фінансову безпеку.

Відзначимо, що сьогодні практично жоден суб'єкт господарської діяльності не існує без дебіторської заборгованості, оскільки її створення й існування можна пояснити простими об'єктивними причинами:

— для організації-боржника — це можливість використання додаткових, причому безкоштовних, оборотних засобів;

— для організації-кредитора — це розширення ринку збуту товарів, робіт, послуг.

Утворення дебіторської заборгованості зумовлене наявністю договірних стосунків між контрагентами, коли момент переходу права власності на товари (роботи, послуги) й їх оплата не збігаються за часом.

Кошти, котрі становлять дебіторську заборгованість організації, відволікаються від участі в господарському обороті, що, звичайно ж, не сприяє покращенню фінансового стану підприємства. Зростання дебіторської заборгованості може спричинити фінансовий крах господарюючого суб'єкта, тому бухгалтерська служба підприємства повинна організувати належний контроль за станом дебіторської заборгованості, що дасть змогу забезпечити своєчасне стягнення коштів, які утворюють дебіторську заборгованість.

Дебіторську заборгованість можна розглядати в трьох значеннях: по-перше, як засіб погашення кредиторської заборгованості, по-друге, як частку продукції, проданої покупцям, але ще не сплаченої, і, по-третє, як один з елементів оборотних активів, що фінансуються за рахунок власних або позикових засобів.

Як ми вже відзначали, дебіторська заборгованість може виникнути внаслідок невиконання договірних зобов'язань, надмірно сплачених податків, стягнутих зборів, пені, виданих грошових сум під звіт.

Дебіторську заборгованість за ступенем впливу на економічну безпеку підприємства умовно можна поділити по позиції впливу на нормальну (переважно позитивний вплив) і прострочену (суттєвий негативний вплив) дебіторські заборгованості.

Заборгованість за відвантажені товари, роботи, послуги, термін оплати яких не настав, але право власності вже перейшло до покупця; або постачальникові (підрядчикові, виконавцеві) перерахований аванс за постачання товарів (виконання робіт, надання послуг), — це нормальна дебіторська заборгованість. Вона сприяє розширенню збуту, тому й позитивно впливає на економічну безпеку.

Зазначимо, що, звичайно, дебіторська заборгованість у випадку її значних обсягів здатна справити суттєвий негативний вплив на діяльність підприємства. Однак, необхідно відзначити, що з іншого боку дебіторська заборгованість є важливим елементом збутової діяльності підприємства. Значна кількість підприємств не можуть собі дозволити обходитися зовсім без

дебіторської заборгованості, так як це або робить їх ринкові пропозиції не конкурентоздатними (за умови, що конкуренти надають відстрочку в оплаті), або ж обсяги збуту продукції будуть недостатніми для забезпечення беззбиткової діяльності. Якщо ж підприємство буде реалізовувати товари в кредит, що еквівалентно появи дебіторської заборгованості, воно здатне розширити збут своєї продукції чи послуг. Додатково надання відстрочки в оплаті може дозволити встановити вищі ціни на продукцію і за таких умов вони будуть все одно привабливими на ринку, так як значна кількість покупців згодні сплатити в майбутньому більше, ніж придбати продукцію по нижчій ціні сьогодні. Це надає змогу підприємству отримати вищий прибуток, що підвищує потенціал економічної безпеки підприємства. Внутрішні механізми впливу дебіторської та кредиторської заборгованості на потенціал економічної безпеки доцільно враховувати за структурою схематично представленою на рис. 1. Дана схема допомагає глибше зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки цих впливів.

Заборгованість за товари, роботи, послуги, не сплачені у встановлений договором термін, відноситься до простроченої. Прострочена дебіторська заборгованість, у свою чергу, може бути сумнівною й безнадійною. Безнадійне дебіторська заборгованість призводить до втрати коштів підприємства, що зменшує його можливості розвитку, а отже негативно впливає на економічну безпеку підприємства.

Безумовно, кожному суб'єктові підприємницької діяльності необхідно управляти дебіторською заборгованістю. Зміст цього процесу можна розкрити через завдання, які необхідно вирішувати керівникам підприємств:

- вибір умов продаж, які забезпечують гарантоване надходження грошових коштів;
- встановлення та дотримання граничного рівня дебіторської заборгованості;
- визначення системи знижок і надбавок для різних груп покупців;
- прискорення інкасації дебіторської заборгованості;
- зменшення бюджетних боргів;
- здійснення оцінки упущених альтернатив від можливого використання коштів, «законсервованих» у дебіторській заборгованості.

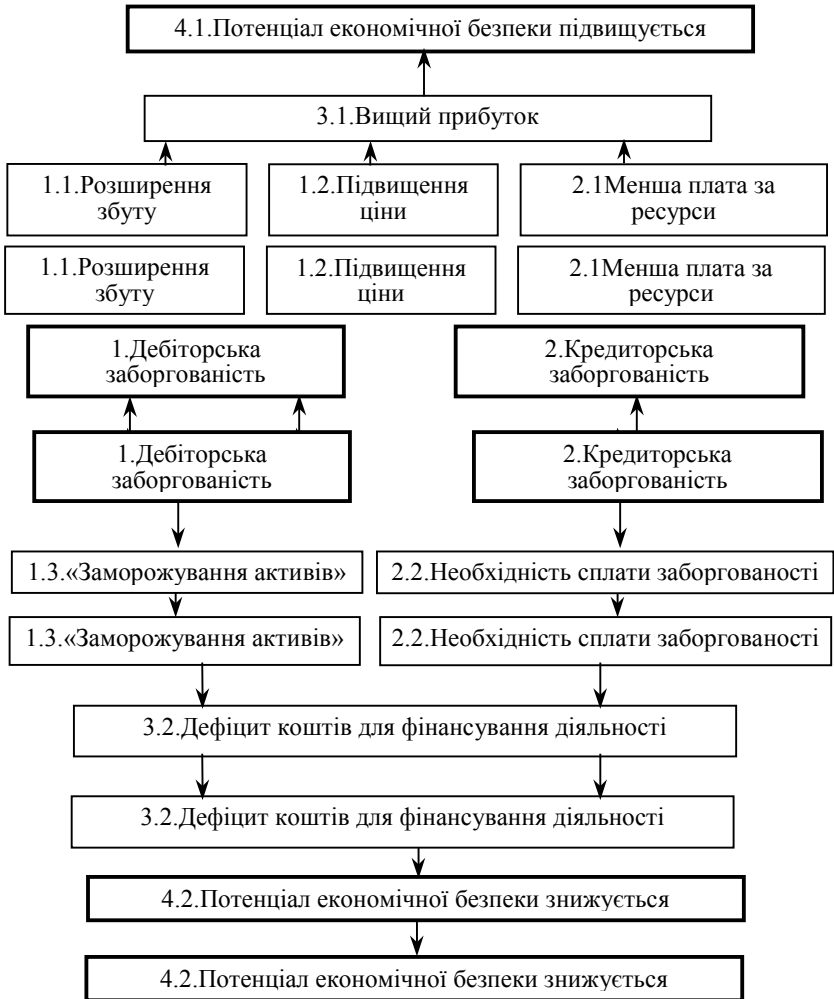

Рис. 1. Схема впливу дебіторської та кредиторської заборгованості на потенціал економічної безпеки

Будь-яке підприємство характеризується певним рівнем дебіторської та кредиторської заборгованості. Тому важливим є встановлення та дотримання оптимальних рівнів обох видів заборгованостей, з тим щоб вони мали мінімальний негативний вплив і

максимальний позитивний вплив на економічну безпеку підприємства.

Кредиторська, як і дебіторська заборгованість також має два аспекти впливу на фінансову безпеку підприємства. З одного боку — вона є найдешевшим джерелом залучених ресурсів, через що широко використовується в господарській практиці. Але з іншого, визнання зобов'язання тягне за собою відтік грошових коштів або інших активів підприємства в майбутньому. Це може не дозволити підприємству досягти намічених цілей у розвитку, що прямо означає зниження рівня економічної безпеки. Іноді виникає ситуація, що після погашення підприємством одного зобов'язання виникає інше. Причому підприємство може стабільно функціонувати та розвиватися і при наявності певної величини кредиторської заборгованості. Вищесказане логічно обґрунтовує те, що управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є центральною ланкою механізму підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Дебіторська та кредиторська заборгованості, з одного боку, перебувають «по різні сторони» балансу, з іншого боку, вони представляють «дві сторони однієї медалі»: відтік і приплив коштів, які істотно впливають на фінансове благополуччя підприємств, а отже й на економічну безпеку підприємства. Управління обома заборгованостями є однією зі складових механізму підвищення економічної безпеки підприємства і є за своєю суттю процесом розробки й реалізації управлінських рішень щодо узгодженості їх розміру, складу та швидкості руху у часі, що забезпечують необхідний прибуток і оптимальний розмір вільних коштів. Об'єктом управління є економічні відносини з контрагентами в процесі поточної діяльності з питань надання й одержання відстрочок платежів за товарними та розрахунковими операціями. Основні суб'єкти управління перебувають у сфері фінансового менеджменту, але їх рішення повинні бути погоджені з фахівцями, що займаються продажами та закупівлями, з юридичними службами підприємств. Основними критеріальними оцінками у процесі прийняття рішень є: рівень потенціалу економічної безпеки підприємства, особливо, ліквідність і платоспроможність; фінансова стійкість; оборотність і рентабельність; вартість відволікання та залучення фінансових ресурсів; рівень ризиків. Тому політика управління

взаєморозрахунками є важливою складовою механізму підвищення економічної безпеки підприємства.

Література

- 1 Шваб Л.І. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Шваб Л.І. — Житомир : ЖДТУ, 2004. — 459 с.
2. Рибалко О.М., Сичова М.Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — №1(9). — С. 164—169.
3. Кузнецова С. А. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в умовах антикризового регулювання формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 1(91). — С. 98—103.
4. Демченко І. Дебіторська заборгованість — особливий вид операційного ризику [електронний ресурс] — режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2009/files/09divoor.pdf.
5. Рибалко О.М., Сичова М.Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 1(9). — С. 164—169.
6. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. — [2-е изд.]. — К. : Эльга, Ника- Центр, 2006. — 656 с.
- 7 Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / [Дж. К. Ван Хорн ; пер. с англ. / гл. ред. Серии Я. В. Соколов]. — М. : «Финансы и статистика», 2006. — 803 с.
8. Уткіна М. М. Кредитна політика вантажних АТП / М. М. Уткіна // Підприємництво, господарство і право : щомісячний наук.-практ. госп.-прав. журнал. — К. : Спілка юристів України, Інститут держави та права НАН України, 2003. — Вип. 8. — С. 12—14.
9. Кузнецова С. А. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в умовах антикризового регулювання стану підприємств : монографія / С. А. Кузнецова. — Тернопіль : Тернопільська академія народного господарства, 2004. — 256 с.
10. Рибалко О.М., Сичова М.Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 1(9). — С. 166.
11. Іванілов О. С. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства / О. С. Іванілов, В. В. Смачило, Є. В. Дубровська // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 1. — С. 156—163.

Статтю подано до редакції 14.03.12 р.